

Kajsa Borgnäs

Krisens periodicitet

*Introduktion till Svanlund, Gills,
York och Clark samt Offe*

Bevittnar vi med dagens kriser nyliberalismens undergång, kapitalismens undergång eller ingetdera? Varför verkar plötsligt en mängd olika kriser inträffa samtidigt, och hur hänger de egentligen ihop? Och beror vår politiska handlingsförlamning i hanteringen av kriserna omkring oss på ointresse, okunskap, ovilja eller maktlöshet?

Two röda trådar löper genom texterna i detta avsnitt: För det första att de kriser vi lever med i dag kan sättas i samband med den ackumulationsregim och period i kapitalismens utveckling som vi kallar *nyliberalism*, vilken har präglat (väst)världen sedan ungefär 1970. För det andra att kriserna är tidsligt och rumsligt sammanlänkade med

varandra, och inte rätt kan förstås eller hanteras om vi inte förstår och hanterar dem som just sammanlänkade och samverkande uttryck för samma bakomliggande kris eller motsättning, som har sin grund i kapitalismens fundamentala struktur. Den period – den krisens *periodicitet* – vi inriktar oss på i detta avsnitt sträcker sig alltså från 1970-talets stora omstruktureringsfas i energikrisens, mikroteknologins och globaliseringens kölvatten fram till de globala finansiella, ekologiska och samhällsliga krisuttryck som präglar världen i dag.

Texterna i detta avsnitt är sinsemellan mycket olika. Men de liknar varandra i det att de alla knyter an till de två trådarna ovan. Exempelvis

betonar de marxistiska ekonomer som ekonomhistorikern Jonatan Svanlund diskuterar i avsnittets första text hur finanskrisen 2008 hade sin upprinnelse i den real- och finansekonomiska utvecklingen under decennierna före krisen, samt hur denna utveckling i sin tur hade sina rötter i decennierna som föregick nyliberalismens genombrott.

Världssystemforskaren Barry K. Gills kompletterar denna historiska beskrivning med en rumslig analys av kapitalismens många olika krisansikten. Han menar att krisen i dag egentligen kan förstås som en anhopning av olika kriser, där den ekonomiska dynamiken samspelar med en politisk-civilisatorisk utveckling som lett till kris främst i den gamla kapitalistiska världens »centrum«.

De ekologiska marxisterna Richard York och Brett Clark betonar å sin sida en geografisk förståelse av kapitalismens kristendenser, framför allt i anslutning till den globala miljökrisen. De menar att kapitalismen försöker lösa sina inneboende motsättningar genom att både tidsligt och rumsligt *flytta runt dem*, vilket bara leder till en alltmer omfattande exploatering snarare än en lösning av de grundläggande motsättningarna.

I avsnittets sista text pekar den tyske politiske sociologen Claus Offe på den kapitalistiska krisens politiska kontext. Han diskuterar hur politiken (och staten) kanaliseras, underblåses och ofta strukturerar krisernas konkreta förlopp, utan att för den skull kunna hantera el-

ler lösa dem. I termer av analysnivåer närmar vi oss således i detta avsnitt »krisens anatomi« genom att undersöka samspelet mellan dess tidliga och rumsliga uttryck, samt de konkreta ekonomiska och politiska utvecklingsmönster som präglar krisförloppen under den senaste ackumulationsperioden.

Krisens tidsliga progression

Avsnittet inleds alltså med ekonomhistorikern Jonatan Svanlunds exposé över den marxistiska ekonomiska debatten om hur finanskrisen 2008 kan förstås som en kulmen på den längre utvecklingsväg inom kapitalismen som inleddes i och med 1970-talets omstruktureringsprocess (globalisering, teknikutveckling), och som vi ofta benämner nyliberalism. Svanlund påminner om att finanskrisen som helhet inte kan förstås utan en analys av den realekonomiska utveckling som föregått den, särskilt då den amerikanska bostadsbubblans koppling till ökad finansialisering och kreditgivning å ena sidan och stagnerande realekonomi å den andra.

Bland marxistiska ekonomiska teoretiker hör diskussionen om profitkvotens fallande tendens till de allra mest omtvistade. Hos Marx själv, liksom hos större delen av 1700-talets och det tidiga 1800-talets ekonomer, togs den helt enkelt som ett ekonomiskt faktum. Även borgerliga ekonomer utgick från att den fallande profitkvoten var en av ekonomins centrala tendenser, och att Marx diskuterar den är inte märkligare

än att Adam Smith och David Ricardo utgick från att den existerade.¹ Snarare än att utveckla eller försvara tendensen som sådan, var Marx för sin del framför allt intresserad av de *motrörelser* i ekonomin som på olika sätt bidrog till att profitkvotens fallande *tendens* inte nödvändigtvis måste utvecklas till en *faktiskt* fallande profitkvot. Arbetsdagens förlängning, arbetets intensifiering och stigande produktivitet samt kapitalisternas olika strategier för att utöka profiten på arbetslönens bekostnad, hör alla till de motrörelser som enligt Marx bidrar till att motverka tendensen.²

Profitkvotens fallande tendens har dock förblivit en central del av den marxistiska ekonomiska förståelsen, påpekar Svanlund. Detta beror dels på att profiten är det värdeelement som driver det kapitalistiska systemet (och kapitalisternas handlingsmönster) framåt, dels på att profitkvoten och dess antagna fall är den centrala mekanism som undergräver kapitalismen på lång sikt, och som därmed kopplar kapitalismens cykliska rörelse- och kris-mönster till dess rörelse mot slutgiltig undergång.

Svanlund diskuterar marxistiska teoretiker som på olika sätt visat hur profitkvotens utveckling under de senaste decennierna betingat och beting-

ats av den nyliberala utvecklingen: real-ekonomisk stagnation, avregleringsiver hos kapitalistklassen, lånebubbla och 2008 års finanskris. En av de centrala stridsfrågorna gäller hur profitkvoten egentligen ska beräknas. Denna metodfråga är viktig, eftersom den berör frågan om hur kapitalet och därmed värdet i ekonomin ska definieras. Skillnader i beräkning av profitkvoten och kapitalstockens värde ligger till grund för delvis skilda analyser av hur profitkvoten utvecklat sig under efterkrigstiden.

De franska marxistiska ekonomerna Gérard Duménil och Dominique Lévy tar fasta på den »lönsamhetskris« som ekonomin hamnade i under 1970-talet, framför allt beroende på snabb teknikutveckling. Den fallande profitkvoten tvingade kapitalistklassen att gå till motattack. Avregleringar, ökad finansialisering, strypt inflation och högräntepolitik har därefter lett till en viss återhämtning av profitkvoten.

I polemik mot detta synsätt argumenterar ekonomerna Alan Freeman och Andrew Kliman samt historikern Robert Brenner för att profitkvoten faktiskt har fortsatt att falla, trots kapitalistklassens motoffensiv sedan 1970. Detta har lett till sjunkande realinvesteringar i ekonomin, låg sysselsättning, en alltmer framskjuten ställning för

1. Simon Clarke, *Marx's Theory of Crisis* (1994), s. 209.

2. Karl Marx, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*, tredje boken, *Den politiska ekonomins totalprocess* (1978 [1894]), kapitel 14.

kreditsektorn för att överhuvudtaget göra kapital lönsamt (genom en slags »finansiell keynesianism«) och i förlängningen ökad ekonomisk instabilitet. Enligt de senare teoretikerna har alltså nyliberalismen varit mindre av en »medveten strategi« från kapitalistklassens sida för att återställa profitkvoten och mer ett resultat av profitkvotens långsiktiga fall.

Dessa skillnader i analys och metod leder också till skilda tolkningar av finanskrisen 2008. Duménil och Lévy ser perioden efter 1970 som en specifik fas i kapitalismens utveckling och finanskrisen 2008 som kulmen på denna fas, då dess specifika motsättningar kom upp till ytan i en global kris. Freeman och Kliman däremot ser den västerländska (eller amerikanska) stagnationen inte som ett uttryck för att en viss ackumulationsmodell nått vägs ände, utan som en del i en långsiktig process som hänger ihop med kapitalismens allmänna utveckling och åldrande.

Ska finanskrisen 2008 förstås som slutet på en viss epok (nyliberalismens ackumulationsmodell) eller som ett uttryck för kapitalismens ständigt växande motsättningar och dess rörelse mot sin egen undergång? Svaret lämnas öppet. Gemensamt för de teoretiker Svanlund diskuterar är dock att de alla på ett eller annat sätt utsträcker analysen av 2008 års globala finansiella och ekonomiska kris inte bara till åren som föregick den, utan också till de många decennier då kapitalistklassens kamp

för återställd profitkvot efter välfärdsstatens framgångar i kombination med teknologisk utveckling gav upphov till en »hyperkapitalism«, vars inre motsättningar till slut blev för omfattande för systemet att självt hantera.

Krisens rumsliga expansion

Om Svanlunds text främst bidrar med en historisk förståelse av dagens ekonomiska kris, tillför avsnittets andra text en rumsligt global analys av den krisande kapitalismens många olika ansikten. Statsvetaren Barry K. Gills, mångårig samarbetspartner med beroendeteoretikern André Gunder Frank, presenterar ett övergripande ramverk för att förstå det *sammansfallande* i dagens många olika kriser. Det globala kapitalistiska systemets främsta krisaspekter i dag är (1) en ekonomisk överackumulationskris, som utlöst både ekonomisk och finansiell kris i global skala, liksom en global ojämlikhetskris; (2) en världssystemkris, vilken innebär en omfattande förskjutning av den globala produktionens, tillväxtens och ackumulationens centrum mot världssystemets tidigare periferi; samt (3) en global civilisationskris i klimatkrisens och finanskrisens kölvatten.

Gills poängterar att dagens kriser är strukturella och långsiktiga. Den ackumulationsprocessens globalisering vi sett under de senaste decennierna kan bäst beskrivas som en »hypernyliberal ekonomisk globalisering«, som lett till ökad obalans i det globala produktionssystemet. Denna obalans fick sin upplösning i och med finanskrisen 2008.

Gills betonar också, i likhet med Claus Offe som vi också översatt i detta avsnitt, att en kris inte bara utgör en materiell urladdning av spänningsförhållanden inom det ekonomiska systemet, utan också vittnar om bristande överensstämmelse mellan materiella strukturer och processer å ena sidan och ideella och politiska institutioner å den andra. Denna bristande överensstämmelse mellan ekonomi och ideologi/politik leder till att spänningarna förstärks, eftersom det ideologisk-politiska systemet inte förmår hantera eller kanske ens rätt analysera de materiella skeendena.

Ett tecken på en sådan spänning är att tidigare typer av reglering inte längre har förväntad effekt. Gills exemplifierar här med hur monetaristiska svar på finanskrisen inte förmått få igång tillväxten igen i de västerländska ekonomierna. Detta tyder dels på en intellektuell eller ideologisk oförmåga att inse ekonomins verkliga mekanismer, dels på ett slags globalt maktskifte från världssystemets gamla centrum till dess periferi. De politiska åtgärder som tidigare varit tillräckliga för att avhjälpa svåra ekonomiska kriser (i centrum), har inte längre samma effekt (i centrum). Botemedlen mot den västliga stagnationen ligger därmed inte längre i västs egna händer, utan i händerna på ekonomiska och politiska makthavare i de delar av världen som det kapitalistiska systemet dragits mot under de senaste decennierna – framför allt vissa delar av Asien.

Det kanske yttersta tecknet på den globala civilisationskrisen är dock enligt Gills miljö- och klimatutmaningarna, vilka sätter i fråga inte bara globaliseringsens legitimitet och funktion, utan också själva dess fortlevnad. Det är mycket möjligt att miljöförstörelsen, vilken till stora delar är en följd av den globaliserade ackumulationsmodell som sammanfallit med exponentiellt växande internationell handel, transporter och resande sedan 1970-talet, kommer att framtvunga en »återlokalisering« eller »avglobalisering« av produktionstekniska och/eller samhälleliga skäl. Därmed kanske dagens ackumulationsmodell (eller den vi i dag befinner oss på kulmen av) själv bär fröet till den efterföljande, som mycket väl kan utvecklas i rakt motsatt riktning.

Krisens omlokalisering i tid och rum

Som den globaliserade kapitalismens kanske mest svårfångade och komplexa konsekvens, har miljöaspekten av »civilisationskrisen« länge spelat en ganska undanskymd roll i den marxistiska krisdebatten, eller i debatten överhuvudtaget. I takt med att miljöproblemen växer, växer dock också intresset för att förstå naturen i förhållande till kapitalismens övriga kristendenser.

I sin text i det här numrets första avsnitt menar James O'Connor, liksom många tidiga marxister vilka särskilt intresserade sig för miljön, att Marx i stort sett bortsåg från naturen och

att marxismen därför tillhandahöll en ofullständig och förenklad analys av produktions- och reproduktionsförhållandena under kapitalismen. De två amerikanska sociologerna Richard York och Brett Clark, vilkas text »Sprickor och skiften« presenteras nedan, hör till den »andra generationens« ekologiska marxister, som tvärtemot bland andra O'Connor menar att Marx var övertygad om naturens grundläggande plats i det kapitalistiska produktionssystemet (och betydelse för människan).

Den som kanske främst bidragit till denna nytolkning är den marxistiske miljöteoretikern John Bellamy Foster. Denne menar att Marx brytning med unghегelianerna, hans avhandlingsarbete om den grekiske materialisten Epikuros och hans utveckling av *materialismen* som svar på den tidens förhärskande *idealism*, grundade sig på just uppfattningen att naturen strukturerar det sociala och ekonomiska systemet.³ Eftersom människan är en naturvarelse och inte en andevarelse, är hon beroende av de naturliga förhållandena omkring henne. »Arbetet är [värdets] fader och jorden dess moder«, som det heter i *Kapitalets* första bok.⁴ Och kapitalismens utveckling förändrar inte bara människornas förhållande sinsemellan, utan också deras förhållande till naturen.

I det här numrets text av York och Clark står begreppet »metabolisk klyfta« eller »metabolisk spricka« i centrum. Med denna term, lånad från den tyske kemisten Justus von Liebig, diskuterade Marx det ohållbara utbytet mellan människa och natur under kapitalismen i syfte att tydliggöra en förändring från ett »naturligt«, hållbart och cykliskt förhållande mellan produktionsbetingelserna och människans produktiva aktiviteter under förkapitalistisk (och möjligen postkapitalistisk) tid och kapitalismens »onaturliga«, i betydelsen ohållbara och linjära eller exponentiellt växande, exploatering av naturen för produktionens och ackumulationens räkning. York och Clark poängterar att kapitalismens expansiva och totaliserande tendenser i sig själva är oekologiska, eftersom de inte lämnar några sfärer utanför produktionssystemets destruktiva räckvidd. Snarare än att utgöra varandras ömsesidigt stödjande villkor, bedrivs den växande ekonomiska produktionen på den naturliga reproduktionens bekostnad.

Marx intresserade sig också särskilt för hur jordens ämnesomsättning och dess tendens till utarmning under industrialismens tidiga år sammanföll med kapitalismens geografiska expansion. Ett effektivt och därmed eftertraktat gödningsmedel, guano (ett slags

3. John Bellamy Foster, *Marx's Ecology. Materialism and Nature* (2000).

4. Karl Marx, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*, första boken, *Kapitalets produktionsprocess* (2013 [1867]), s. 38.

fågelspillning), skeppades från Peru till Storbritannien, det kapitalistiska systemets dåvarande centrum, eftersom den brittiska jorden snabbt utarmades av det industriella sättet att bruka den. Denna utarmning av jorden byggde i sin tur på en växande klyfta mellan stad och landsbygd i urbaniseringens spår. Det avfall som staden producerade fördes alltså inte längre tillbaka till jorden i form av gödsel, utan lämnades på stora avfallshögar, vilka bidrog till både försmutsning av staden och till utarmning av landsbygdens jord. Den *metaboliska sprickan* mellan människa och natur (utarmningen av jorden och försmutsningen av staden) var alltså redan från början inbyggd i det industriella produktionssättet. Dagens globala metaboliska spricka i form av klimatkris och miljökatastrofer beror i grund och botten på samma brutna förhållande mellan produktion (stad) och reproduktion (land/natur) vilket redan från början kännetecknat kapitalismen som produktivt system.

Men Marx intresserade sig också för ytterligare en aspekt av guanohandeln. Den internationella handeln mellan kapitalister ledde till en tillfällig lösning av krisen i Storbritannien, men bara på de peruanska böndernas bekostnad. Det naturliga kretsloppet i världssystemets periferi undergrävdes således av det teknologiska skifte som världshandeln innebar. Värdefulla naturresurser skeppades till systemets centrum, trots att de skapade en ny kris i världssystemets periferi. Denna kapitalistiska

tendens att lösa ett problem eller en kris genom att helt enkelt *flytta på den* är också fokus för Yorks och Clarks text. Utmärkande för den senaste ackumulationsfasen i kapitalismens utveckling (globalisering, internationell handel, miljökris) är enligt deras mening att den metaboliska sprickan utsträckts till alla världens hörn och kanter. Kapitalismen löser sina ekonomiska, sociala och ekologiska problem genom att flytta runt dem geografiskt: på så sätt säkerställs fortsatt ackumulation och profit.

Men när det kapitalistiska produktionssättet på detta sätt löser ett problem genom att flytta det någon annanstans (eller importerar en tillfällig lösning från en annan plats), börjar så småningom sprickorna löpa genom hela systemet, och en global energi- och miljökris tornar upp sig. I stället för att söka mildra dessa kriser och »reparera sprickorna« (genom att underlätta en mer lokal, småskalig, »naturlig« metabolism), lutar sig kapitalisterna hela tiden mot nya teknologiska lösningar, vilka alla antingen fortsätter att flytta runt kriserna geografiskt eller helt enkelt skjuter dem på framtiden. York och Clark avslutar därför sin text med en uppmaning: Eftersom kapitalismen inte själv kan lösa sina inneboende problem, utan bara fortsätter att flytta runt dem med hjälp av alltmer imponerande och riskfyllda teknologiska innovationer och med allt värre konsekvenser för människa och natur, är det enda alternativet om vi vill rädda det mänskliga livet på planeten att överskrida kapitalismen som system.

Krisens politiska dynamik

Den fjärde och sista texten i detta avsnitt tar avstamp i frågan om möjliga lösningar på kapitalismens kriser och intresserar sig främst för statens roll som aktör (eller »räddare i nöden«). När vänsterteoretiker och vänsteraktivister får frågan om alternativ till den kapitalistiska anarkin och dagens sätt att organisera den globala produktionen och distributionen, brukar »staten« vara det reflexmässiga svaret. Såväl keynesianskt inspirerad reformistisk konjunkturpolitik (en »ny grön giv« som lösning på både den finansiella och ekologiska krisen) som mer utopiska förslag om arbetstidsförkortning, basinkomst och övergivande av tillväxtmålet, lutar sig alla mot en stat med åtminstone teoretisk makt att tvinga fram nya principer för marknadens verksamhet.

Denna uppfattning att staten står utanför och över de kapitalistiska rörelselagarna har sin motsvarighet i akademins »pluralistiska« demokratiskolor, där teoretiker som David Held och Robert Dahl har utvecklat teorier om staten som en balanserande och neutral instans mellan olika stridande maktcentra.⁵ Visserligen kan specifika grupper vinna makt över och inom staten och därmed institutionalisera sina intressen på bekostnad av andra grup-

per, men kampen om statsmakten ses av pluralisterna ändå som i princip öppen, och makten över staten skiftar *de facto* mellan olika intressegrupper över tid.

Den marxistiskt inspirerade statsteoriskolan, främst verksam inom akademien under välfärdsstatens glansdagar på 1960- och 1970-talen, antog ett mer kritiskt förhållningssätt i sin analys av staten. Teoretiker som Elmar Altvater, Nicolas Poulantzas, Ralph Miliband och Claus Offe tog alla sin utgångspunkt i Marx och Engels beskrivning av staten som själv bunden till kapitalismens principer: »Den moderna statsmakten är blott ett utskott, som förvaltar hela borgarklassens gemensamma affärer«, som det står i *Kommunistiska manifestet* från 1848.⁶ Centralt i denna debatt var dels övertygelsen att den pluralistiska demokratiförståelsen var naiv i fråga om vilka intressen staten i kapitalistiska system verkligen hade möjlighet att främja, dels frågan om huruvida staten verkligen var kapitalistisk *i sig själv*, eller om staten snarare systematiskt styrdes av kapitalistklassen. I det senare fallet kunde statens funktioner potentiellt sett ändå tas över av arbetarna och därmed förändras i socialistisk eller kommunistisk riktning.

Som ett slags förlängning av denna debatt om staten som *essentiellt* eller *funktionellt* kapitalistisk, hade ett antal

5. Se exempelvis David Held, *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi* (1997), och Robert Dahl, *Who Governs? Democracy and Control in an American City* (2005 [1961]).

6. Karl Marx och Friedrich Engels, *Kommunistiska manifestet* (2004 [1848]), s. 32.

teoretiker, bland dem den tyske sociologen Claus Offe, ambitionen att vid sidan av den marxistiska *ekonomiska kriteorin* utveckla en *politisk kriteori*.⁷ Den politiska kriteorin skiljer sig från den ekonomiska främst däri att den inte söker roten till kapitalismens kriser utslutande i den produktiva ekonomins omedelbara dynamik. I stället förklarar den krisen också med hänvisning till det politiska systemets oförmåga att förhindra och uppväga kristendenser i det ekonomiska systemet. I korthet beror denna oförmåga att hantera kriser på motsättningen mellan statens två grundläggande uppgifter: å ena sidan att underlätta och säkerställa det privata kapitalets ackumulationsprocess, å andra sidan att hantera de negativa sociala konsekvenser som blir resultatet av denna process.

Offe pekar ut den inomstatliga motsättningen – mellan *ackumulation* (tillväxt) och *legitimitet* (viss demokrati, omfördelning av produktionsresultat etc.) – som den grundläggande motsättning staten har att hantera oavsett om den styrs av kapitalister eller arbetare. Denna balansgång är också vad som åsyftas i formuleringen om »hela borgarklassens gemensamma affärer« i citatet ovan: en ensidig fokusering på kapitalets kortsiktiga ackumulationsintressen (eller på vissa typer av kapital: finanskapital, industrikapital, jordäggande kapital) skulle undergräva det folkliga

stödet för det ekonomisk-politiska systemet som sådant och leda till avbrott i ackumulationen (genom strejker eller revolution). Så för att fullgöra sin uppgift att säkerställa den legitimitet som möjliggör störningsfri ackumulation, måste staten delvis tränga in i denna process och påverka produktions- och distributionsmönstren. Samtidigt skapar just ett sådant intrång kapitalistiska motrörelser för att trycka tillbaka staten till dess plats utanför den privata produktionssfären. Krisen (den ekonomisk-politiska) uppstår när staten misslyckas med att reglera ackumulationsprocessen på ett sådant sätt att legitimitet kan säkerställas bland arbetare och medborgare och/ eller misslyckas med att reglera legitimitetskraven så att ackumulationsprocessen kan fortskrida obehindrat.

I Claus Offes text i detta nummer diskuteras denna inneboende konflikt inom den kapitalistiska staten med utgångspunkt i hur statens funktion och fullgörande av sitt uppdrag har förändrats under den senaste ackumulationsregimen. Offe menar att begreppet »ostyrbarhet« (på engelska *ungovernability*) är viktigt i förståelsen av dagens ekonomisk-politiska kriser. Begreppet uppstod i borgerliga kretsar under 1970-talet som ett sätt att beskriva den växande välfärdsstatens allt större problem med att möta de förväntningar som demokratiskt och

7. Claus Offe, *Contradictions of the Welfare State* (1984).

i jämlikhetens ideologi skolade medborgare ställde, men Offe poängterar att begreppet också är centralt i en kritisk analys av de problem som staten misslyckas med att hantera i dag (klimatförändringar, migration, finanskris, växande ojämlikhet).

Offe menar att statens ostyrbarhet ska ses som en *endogen* överbelastning, vilket betyder att de förväntningar om styrning som ställs på staten inte kommer utifrån, utan genereras just genom statens roll som medlare mellan arbetets och kapitalets förväntningar, en motsättning som inte kan lösas inom det ramverk som genererat dessa förväntningar. Uppkomsten av splittrande krafter – kris – är alltså med Offes ord självförvållad. Men i strid med borgerligheten och nyliberalismen, som betonar de endogena förväntningarna hos medborgarna i relation till växande välfärdsinstitutioner, poängterar Offe att statens ostyrbarhet i dag rör långt mer grundläggande funktioner, såsom skydd av liv (miljökris), egendom (finanskris) och territorium (statsförfall).

Vad ett sådant endogent politiskt perspektiv på statens oförmåga att styra kan tillföra krisförståelsen är kanske framför allt att de olika kriser som drabbar våra samhällen (Offe exemplifierar

med orkanen Katrinas våldsamma följder i New Orleans 2005, finanskrisen 2008 och den växande klimatkrisen) måste sättas i samband med deras politisk-sociala verkningar. Krisorsakerna ligger inte utanför staten (det är alltså inte ekonomin som påverkar politiken *utifrån*), utan orsaken till att en kris blir just en kris är statens oförmåga att kanalisera och hantera de motsättningar som är upphovet till krisen. Inte ens en naturkatastrof som orkanen Katrina hade blivit den kris den blev om inte de sociala och ekonomiska motsättningarna i New Orleans varit så stora och ojämlikheten så enorm som den var. Miljö- och klimatkrisen kommer med all sannolikhet att utvecklas till en gigantisk civilisationskris, inte därför att exogena processer plötsligt en dag blir endogena, utan på grund av den endogena handlingsförslamning vi redan nu ser hos staten och i politiken.

Ostyrbarheten i en krissituation är alltså statens eller politikens eget verk, ingen utifrån kommande, »objektiv« impuls. På detta sätt kan en politisk kristeori, jämte den ekonomiska kristeorin, hjälpa oss att förstå dynamiken i kapitalismens regelbundet återkommande, sammanfallande och ständigt växande kriser.